

ZUCHTIGHEID EN DE ZUCHTIGE MENS*

door Prof. Dr. E. VERBEEK, Gent

Welke verandering heeft zich voltrokken in de mens die zuchtig is geworden? Uit deze vraagstelling vallen aanstonds tweeërlei gevolgtrekkingen af te leiden, namelijk:

1 — Men *is* oorspronkelijk nooit zuchtig, maar men *wordt* het; en

2 — alleen de mens kan zuchtig worden, het dier niet.

De mens heeft naast behoeften ook verlangens. De psychisch gestoorde mens kan buitendien zuchtig worden. Zucht, afgeleid van 'süchtig' en 'Seuche' is een oud woord voor ziekte. Er is mijns inziens geen bezwaar om de zuchtige mens een zieke mens te noemen, als men er maar bij aanneemt, dat het om een zeer speciale vorm van ziek zijn gaat.

Behoeften liggen in de sfeer van het driftmatig: de behoefte om honger te stillen of dorst te lessen, de sexuele driften, de agressieve driften, en dergelijke meer.

Verlangens zijn veeleer onbestemd. Zij hebben geen uitgebreidheid. Het verlangen is in de grond onstilbaar, want het bezit een onafgebroken intentionaliteit, een duurzaamheid: als een gestemdheid tegenover een stemming (de behoefte is meer stemmingsmatig).

Verlangen is verlangen van iets. Dat iets wordt beetje bij beetje gewonnen, maar het vult het verlangen nooit geheel. Het verlangen is iets diep menselijks. Het sterkste verlangen is nog geen zucht. Er is een ogenblik, of wellicht is beter te spreken een traject, waarop verlangen verandert in zucht. Betrekken wij vooreerst nog een ander begrip in onze uiteenzetting, namelijk gewoonte. Gewoonte is een regelmatig doen van iets, dat men in alle vrijheid kan nalaten of uitvoeren. Bijvoorbeeld iedere dag een uur wandelen of fietsen. Er steekt geen noodzaak in, het is vrijblijvend. Maar gewoonte, of gebruik, kan leiden tot misbruik. Men kent goede gebruiken en slechte. Het slechte gebruik wordt misbruik genoemd. Maar ook misbruik is nog geen zuchtigheid. Als iemand een keer te veel alcohol gedronken heeft, waardoor hij een ernstig verkeersongeval veroorzaakt, is dit het gevolg van alcoholmisbruik, maar de persoon in kwestie is daardoor nog geen alcoholist, een zuchtige. Er komt nog iets anders bij. In zucht kan iets positiefs steken, door deze drang tot iets kunnen positieve resultaten bereikt worden. Ik denk maar aan de eierzucht van de streber, die streeft om het bezit van eer en aanzien. En in gewoonte kan iets negatiefs schuilen, bijvoorbeeld door het blijven steken in het al te gewone, placide en banale, waardoor iemand niet geraakt tot belangrijker activiteiten.

De overeenkomst tussen zucht en perversie is evident. De term per-

* Voordracht gehouden voor de herfstvergadering van de vereniging van Vlaamse zenuwartsen, op 18 oktober 1970, te Brussel.

versie behouden wij doorgaans voor seksuele aberraties. Wij weten dat mensen, die lijden aan een seksuele perversie, een zeer heterogene groep vormen. Zo is het ook bekend dat men geen typische alcoholist kent, maar vele typen van alcoholisten, die tezamen een zeer heterogene groep vormen. Vandaar dat wij nu reeds kunnen stellen dat er geen zuchtige mens bestaat, maar een heterogene groep van zuchtige mensen, van neurotici tot psychopathen, van defecte organisch-cerebraal gestoorden tot schizofreen gestoorden. Wat nog niet belet om de *zuchtigheid* als een mogelijke begripseenheid te kunnen beschouwen. Welke zuchten kennen wij zo al? Een hele reeks. Ik laat buiten beschouwing die zuchtvormen, welke met louter lichamelijke stoornissen gepaard gaan, zoals geelzucht, waterzucht, blauwzucht en dergelijke. Hier betekent zucht inderdaad niets anders dan ziekte, in organisch-functionele zin. Anders gesteld is het met heerszucht, eerezucht, speelzucht, drankzucht, strijdzucht, hebzucht, vraatzucht en zo meer. Het middel is tot doel geworden. De heerszuchtige heerst om het beleven van zijn macht, de eerezuchtige streeft om de eer, en zeker niet rechtstreeks om de anderen in de resultaten van zijn strevingen te betrekken. De andere mensen worden door zijn eerezucht hoogstens in bijkomstige zin bevoordeeld.

Uit dit valt af te leiden dat het zuchtige een duidelijk narcistische, egocentrische zo niet egoïstische strekking heeft.

De houding van de zuchtige is asociaal van instelling. Hij denkt hoofdzakelijk om zijn eigen belang. Hij geniet ten eigen behoeve. Daarbij kan het genot rechtstreeks worden genoten, of meer onrechtstreeks, dit wil zeggen door het vermijden en afweren van iets dat storend of pijnlijk is. Dat zuchtigheid voert tot zelfdestructie is bekend genoeg. Toch meen ik, in afwijking van de veronderstelling van Von Gebattel, dat het destructieve niet primair is bij de zucht, meer een gevolg van de asociale, narcistische instelling van de zuchtige. Typisch is zijn passief-receptieve, zelfverwennende houding. Het genieten raakt meer en meer los van de normatieve functies. Er is een tekort aan altruïstische zelfovergave, of anders gezegd er bestaat een perverse vorm van overgave, die meer een pseudo-overgave is in de zin van een capitulatie. Er treedt een zekere vorm van zelfvervreemding op, er ontstaat een groeiende dysharmonie in de persoonlijkheidsstructuur, als gevolg van de overwaardigheid waardoor de zuchtige streving wordt gevoed. Een dysharmonie die een verschuiving betekent naar een eenzijdigheid, waardoor in overmatige of onmatige zin een verandering zich heeft voltrokken. Pervers betekent verkeerd, verdraaid. De verandering die is ingetreden is een keer, een draai ten ongunste.

Is zuchtigheid verslaving? Ja en nee, het hangt er maar van af hoe men de term opvat. De term verslaving is meer en meer in gebruik gekomen om de fysische afhankelijkheid aan te geven, dit wil zeggen de functionele verandering van metabolische aard van het lichaam.

Ook verleent men verslaving de betekenis van psychische afhankelijkheid. Addictie, een andere term voor verslaving, wordt tegenwoordig steeds meer aangewend om een toestand van periodische of chronische intoxicatie aan te geven.

Maar laat ons het woord verslaving in zijn oorspronkelijke betekenis beschouwen. Verslaving wil zeggen slaaf worden, van iets of iemand. Zegt men dat iemand de slaaf van iets is geworden, dan bedoelt men daarmee het middel waar de verslaafde steeds weer naar grijpt. In deze zin is het te oppervlakkig van betekenis.

Verslaafd is men van iemand. Van wie anders kan men, zodra men over zuchtigen spreekt, de slaaf zijn dan van zichzelf? Een deel van de persoonlijkheid maakt zich meer en meer los van de rest der persoonlijkheid, om het voor het gemak zo maar eens uit te drukken, en meer in het bijzonder maakt dit autonoom wordende deel der persoonlijkheid zich los van de normatieve functies. De invloed der gewetensfuncties op dit autonoom wordende deel wordt steeds zwakker. Het kan niet meer preventief ingrijpen. Het zwijgt of het komt pas te laat, in de vorm van berouw, of van ontstemming of van depressie.

Door het steeds meer autonoom worden keert zich dit deel der persoonlijkheid tegen de overige instanties der persoonlijkheid. Het gevolg is een verschuiving van waarden, een herwaardering van deze nieuwe constellatie uit, die gekenmerkt is door een overwaardigheid van de zuchtige verlangens. Een onbeheerst verlangen domineert in de persoon, die hieraan onderhorig is geworden, er de slaaf van is geworden. Als dwangmatig, onontkoombaar voltrekt zich deze gang van zaken. Is dit wel waar? Mag men spreken van dwang? Naar psychiatrische begrippen niet. Voor echte dwang is het subjectieve gevoel hiervan constituerend, het beleven van dwang, zoals bij de dwangziekten bekend is. Daarbij wordt de dwang als ik-vreemd, als absurd beleefd, maar men kan er onvoldoende weerstand aan bieden. Van drang, zoals wij die tegenkomen bij impulsief handelende psychopathen, mogen wij evenmin spreken. Waar het bij de zuchtigheid om gaat is veeleer een vorm van objectieve dwang. Maar laten wij dat geen dwang noemen. Er biedt zich een term aan, die heel goed aangeeft wat hierbij gaande is, namelijk trek. De zuchtige wordt aangetrokken. Zoals het hart naar iets trekt. Speelzucht wordt een hartstocht genoemd. Het woorddeel tocht is afgeleid van trekken. Dit wil zeggen hartstocht betekent dat het hart, het gemoed, getrokken word naar iets, door een bepaalde instantie in de persoon zelf. In een zekere weerloosheid wordt de in zichzelf verdeelde zuchtlijder door het middel buiten hem aangetrokken, wat niet verhoed kan worden door de gewetensinstanties. Het is het autonoom-dominerend deel in de persoon dat hem doet trekken naar, trek hebben in het middel, dat hem uiteindelijk tot zelfdestructie zal voeren. Dit deel dat wil genieten, positief, dit wil zeggen rechtstreeks of negatief, dit wil zeggen door storende of pijnlijke zaken te vermijden of af

te weren, trekt de persoon naar het genot, dat schijnbaar doel in zichzelf is geworden, van middel tot doel. Maar dat is slechts schijn. Want hierachter gaat schuil, waar het in de grond van uitgaat. Of nu de addictie zich voltrekt in hoofdzaak om neurotische of om psychopathische of om sociaal-culturele noden of van combinaties van deze, daar gaat het in de grond niet om. De wegen tot de zuchtigheid zijn verschillend, maar het principe is uniform.

Mijns inziens kan met het zo stellen. Deze ontwikkelingen tot zuchtigheid houden verband met een tekort in de persoonlijkheid, op een onvervuldheid, op iets wat ontbreekt. Het tot zucht gedenatureerd verlangen vervangt een basaler verlangen, dat ondragelijk is geworden. Naar het mij voorkomt houdt dit basale verlangen verband met het verlangen de onvolledigheid van het mens zijn, van la condition humaine, op te heffen. Alles wordt er aan ten offer gebracht, tot de volledige zelfdestructie toe. Dit streven naar het grenzeloze is iets typisch menselijks. Men komt het in aangrijpende, fascinerende vormen tegen in de tegelijk grandioze als gruwelijke belevingen van de lijdens aan schizofrenie. In de pathologie van de schizofrenie komen, door de doorbraak van zeer fundamentele structuren, deze aangrijpende dieptebelevingen boven. Maar niet alleen in de pathologie. In bepaalde cultuurperiodes die wij met romantisch aangeven, komen wij iets overeenkomstigs tegen. Het streven naar het onbereikbare, het eeuwige, de bijna lijfelijke strijd tussen goed en kwaad, het zich afwenden van het aardse en de al te banale gebondenheden en betrekkingen van dit aardse leven. In de romantiek komen wij die zelfde hang naar zelfopheffing, naar suicide tegen, het asociale ziekelijke karakter waarop Goethe destijds reeds met nadruk heeft gewezen. Ook hier mateloosheid, gebrek aan evenwicht, strevingen naar uitersten van eenzijdigheid, met tegelijkertijd het zich onttrekken aan de verplichtingen die in het menselijke bestaan aan ieder worden gesteld. Heimwee, Hinausweh, ook hierin herkent men het getrokken worden door iets onbereikbaars, Weltschmerz, spleen, ennui. Hierbij ziet men een bestaansreductie voltrokken worden door een dominerende overwaardigheid. Het is de vitaliteit in de mens, zijn instelling op zelfbehoud, die deze ontwikkeling kan verhinderen. Maar niet zelden blijken zelfs de drijfveren van het zelfbehoud niet opgewassen te zijn tegen dit moedwillige doorbreken van de grenzen, waaraan het menselijk bestaan is gesteld.

Ik sprak van overwaardigheid. In strikte zin, zoals wij overwaardigheid in de psychiatrie gebruiken, is het niet bedoeld. De tot zucht leidende overwaardigheid bezit niet dezelfde dynamiek van zich uit te breiden over steeds meer nieuwe denkelementen, dat accaparerend-expansieve wat zo typisch is voor het overwaardige, zoals wij dat in de psychiatrie kennen bij overwaardige denkbeelden. Steeds meer elementen worden in het complex gevangen. Wel vindt men in de zucht terug de auto-

nomie, inharent aan het overwaardige, en met een gelijkaardige tendens tot expansie in de persoonlijkheid. Men zou het zo kunnen zeggen, dat zuchtigheid het gedomineerd zijn heeft van het overwaardige denkbeeld en het gefixeerd zijn, de horigheid, van de subjectieve dwang, maar het is geen corpus alienum in de persoonlijkheid zoals de echte dwang wordt beleefd. Eigenlijk is zuchtigheid nog meer een beheersend overwicht dan een overwaarde, die uitgaat van dat streven naar het overschrijden van de menselijke grenzen op grond van de ondragelijke onvrede met het onvolledig zijn van het menselijke bestaan. Hierdoor ontstaat een ondergeschikt worden aan een determinatierichting, zonder dat de vraag wordt gesteld naar de rechtmatigheid van de betrokkenheid van deze determinatie. Dit overwicht heeft een innerlijke expansie in de persoonlijkheid, enigszins vergelijkbaar met de maligne groei van een tumor. Het ontaardt tot een zo-zijn-moeten, de zucht. Terwijl het verlangen meer een zo-zijn-willen is.

Men zou kunnen zeggen dat overwaardigheid een soort 'geloof' is; dat is zuchtigheid niet. Het is een hunkeren naar een toestandsverandering, zoals Von Gebattel terecht gesteld. Het centrale thema is het willen vullen van wat ontbreekt. En dit is een streven ten kwade. Hiermee wil ik aangeven, dat zucht rechtstreeks verband houdt met het probleem van het kwaad. 'Es möchte kein Hund so länger leben', roept Faust uit. Maar wat wil Faust? Het is van belang om Goethe's mees-terwerk hierop na te gaan, omdat diens Faust-tragedie juist handelt over dit thema. Ook Faust is ontevreden:

'Habe nun, ach! Philosophie

Juristerei und Medizin

Und leider auch Theologie

Durchaus studiert, mit heissem Bemühn.

Da steh ich nun, ich armer Tor,

Und bin so klug als wie zuvor!

Nogmaals, wat wil Faust? Dat wordt ons helder en onomwonden toevertrouwd:

'Ich, Ebenbild der Gottheit, das sich schon

Ganz nah gedünkt dem Spiegel ewger Wahrheit,

Sein selbst genosz in Himmelsglanz und Klarheit

Und abgestreift den Erdensohn'.

Het is duidelijk. Hij heeft geen vrede met een simpele Erdensohn te zijn, hij acht zich Ebenbild der Gottheit.

Wij weten hoe deze vermetelheid afloopt. Dat de mens niet ongestraft deze strevingen kan koesteren. De personificatie van het kwade is vanaf het begin aan Fausts zijde; het is Mephistopheles die niet zonder ironie zorgvuldig Fausts ondergang voorbereidt. Hoe dan wel?

'Drum frisch! lasz alles Sinnen sein,

Und grad mit in die Welt hinein! . . .

Was heiszt das für ein Leben führen,

Sich und die Jungens ennuyieren'.

Kortom, Faust wordt aangetast daar, wat bij de mens doorgaans zijn zwakste zijde is, het zinnelijke: 'Lasz alles Sinnen sein'. Hoezeer narcistisch deze Faustfiguur is, komt men vrijwel op iedere bladzijde van deze tragedie tegen. Als voorbeeld geldt:

'Hier ist es Zeit, durch Taten zu beweisen,

Dasz Manneswürde nicht der Götterhöhe weicht'.

De zuchtige mens, hoe verschillend van persoonlijkheid deze ook is, in zijn talrijke gedaanten, hoe heterogeen ook de groep van zuchtigen is, de zuchtige mens is de faustische mens, met dezelfde vermetelheid en uitdagendheid, met bovenaardse strevingen en gedoemd ten onder te gaan aan het kwaad dat hij heeft opgeroepen.

Met nadruk voeg ik hieraan toe, om misverstanden te vermijden, dat ik in deze verhandeling de term kwaad steeds heb gebezigd in de gangbare 'neutrale' betekenis en niet bedoeld in religieuze noch in metafysische zin. Bovendien gaat het mij evenmin om een ethische veroordeling van de zuchtigheid, maar om te doen uitkomen, dat het kwaad door mij als inhaerent aan het mens-zijn wordt beschouwd.

Men zal echter aanstonds opmerken, dat toch niet al die zuchtigen faustische mensen zijn met een dergelijke diepzinnige problematiek als waarmee Doctor Faustus worstelde. Dat men met de beste wil deze diepgang van problematiek niet kan toeschrijven aan heel gewone mensen. Men onderschatte overigens de diepgang van de mensen niet. De eenvoudigste onder hen beleeft, als hij aan een schizofreen proces ten prooi valt, de meest aangrijpende, de meest diepzinnige belevingen, die opwellen uit diepe grondstructuren van zijn persoonlijkheid. Zo ook moet men de diepgang van de zuchtigheid niet onderschatten. Achter de schijnbaar oppervlakkige en eenvoudige problematieken, zoals bijvoorbeeld zich te buiten gaan aan alcohol omdat iemand een slecht huwelijk heeft, resoneren ongetwijfeld buiten zijn aandacht om diepere lagen van zijn persoonlijkheidsstructuur mee. Denken wij in dit verband aan hetgeen Jung mijns inziens ontwijfelachtig heeft agetoond, namelijk dat ieder mens archetypen kent en overeenkomstige zeer fundamentele structuren bezit.

Desondanks lijkt de afstand tussen Dr. Faust en onze patiënten nog al te groot om de overeenkomstigheid van hun problematiek te aangaan. De menselijke onvrede met zichzelf en zijn bestaan is het gemeenschappelijke. Vooropgesteld kan worden, dat deze menselijke onvrede twee exponenten heeft, namelijk die welke aan de tijd is gebonden, aan een tijdvak, en die welke altijd heeft bestaan door de eeuwen heen, als gevolg van de onvolkomenheid van de mens en de menselijke samenleving. De laatste exponent als bekend veronderstellend, wil ik meer het accent leggen op de onvrede, die gebonden is aan de tijdsperiode waarin wij thans leven.

In onvrede leven is er in onze jaren zeker in aanzienlijke mate. Om

een voorbeeld te nemen uit vele: een groep adolescenten neemt geen genoegen met het leven zoals het hun geboden wordt. Zij willen meer. Zij willen 'high' worden, zij willen aan belevingen deel hebben, die buiten het gewone, alledaagse vallen. Ik wil niet beweren, dat hiermee aangegeven is, waarom de verbreiding van middelen, die tot zuchtigheid aanleiding kunnen geven, zo sterk is toegenomen. Wellicht ook omdat wij in een tijd van nieuwe romantiek leven, met kleurrijke en buiten-issige kleding, lange haren, verguizing van het 'establishment', van datgene wat voor banaal wordt gehouden, van de weloverwogen levensgang. Het is hun alles te burgerlijk-benepen, te zelfgenoegzaam en te saai. Het avontuurlijke, het mateloze overheerst, een drang naar ruimte en vrijheid breekt zich baan, die — het kan moeilijk anders — bij nagenoeg ieder van deze groep leidt tot een zeker conformisme ten opzichte van dit ideaal, dat zelf doorgaans niet of onvoldoende wordt beseft.

De onvrede, die zich ook als verveling kan presenteren, maar evengoed als verdriet, als misnoedigheid, landerigheid of lusteloosheid, is iets waarmee ieder onrijp mens steeds opnieuw geconfronteerd wordt in zijn leven. De beleving van zijn eigen tekorten, zijn begrensdheden, zijn fouten en ondeugden, zijn bronnen van een innerlijk gevoel van onvrede. Het vraagt van de psychisch onvolgroeide mens veel inspanning en kracht om hieraan het hoofd te bieden, om niet te zwichten voor de verleiding die onvrede kwijt te geraken met behulp van iets buiten hem, met name een middel, dat die onvrede zal wegnemen, zij het tijdelijk. Euforica, hypnotica, fantastica en zo meer staan ter beschikking. En hoe gemakkelijk zal de adolescent, niet zelden gestimuleerd door anderen die al ervaring op dit gebied hebben opgedaan, zijn toevlucht nemen tot deze middelen. Want hij is de typische mens, die meer negativa dan positieve resultaten op zijn balans heeft te boeken, meer teleurstellingen dan resultaten. Hij is nog onvoldoende gerijpt om iets van belang tot stand te kunnen brengen, en zijn hele wezen verlangt juist om te kunnen presteren, om creatief te zijn, om zich te verwezenlijken. Te meer omdat hij zo goed meent te weten hoezeer de oudere generaties tekort zijn geschoten, maar die hem niet aan bod laten komen, die hem niet voor vol willen aanzien. Zo is veelal de visie van de adolescent. En het behoeft in die omstandigheden niet veel om hem te doen afwijken in een schadelijke richting. Het is niet aan ons om laatlunkend en misprijzend deze gang van zaken te veroordelen. Dat is al te gemakkelijk en goedkoop. Wij moeten er ons niet op deze wijze van af maken, maar trachten de drijfveren van de aangestipte ontwikkeling te achterhalen.

Het is niet te veel gezegd, dat de onvrede van heden in grote mate voortkomt uit een gezagscrisis. Het verzet tegen de autoriteit, tegen het gezag en de gezagsdragers, is wereldomvatend. De bestaande hiërarchie wordt niet meer aanvaard en ik spreek nu niet meer uitsluitend in

verband met de adolescenten.

Het is aan iedere hiërarchie eigen dezelfde tendens te volgen, op grond waarvan de voorafgaande hiërarchie werd verworpen. Namelijk iedere hiërarchie vertrekt van een idealistisch standpunt, waarbij het doel is zuiverend te werken, bestaande misstanden en onrechtvaardigheden ongedaan te maken, misbruik van macht en corruptie te elimineren. Maar bij de verwerkelijking in concreto ontwikkelt zich andermaal de nieuw gevestigde hiërarchie tot vormen van machtsmisbruik, van misstanden en van onrechtvaardigheden. De individuele mens die desondanks integer blijft niet te na gesproken, wel te verstaan. Het is het onvermijdelijke gevolg van wat al eerder door mij werd genoemd, namelijk van de onvolkomenheid van de mens en zijn samenleving.

Bij de overgang van een bestaande hiërarchie, het 'establishment', naar een nagestreefde nieuwe ordening, ziet men dat het bestaande gezag niet meer wordt aanvaard. Ik laat nu het streven naar anarchie, dat onmiskenbaar in onze hedendaagse samenleving sterker dan in vroegere tijden aanwezig is, buiten beschouwing. Na wereldoorlog II was het aanzien van het Westen zodanig geschokt, dat volkeren, die voordien het koloniserend gezag hadden aanvaard, dit gezag niet langer verdroegen, en zich in één golf van onafhankelijkheidsbewegingen vrij maakten.

In het gezin, op veel kleinere schaal dus, werd het ouderlijk gezag bestreden. De studenten opponeerden tegen de universitaire overheid, de gelovigen tegen de bestaande kerkordening. En zo meer en zo voort. Het is mijn overtuiging, dat de alles aantastende gezagscrisis van de na-oorlogse jaren een zeer belangrijke bron is van de huidige onrust in de samenleving. Wellicht is het wel de belangrijkste factor. Het is voor mij niet mogelijk in het tijdsbestek, dat mij is geboden voor deze voordracht, dit uitermate belangrijke en boeiende probleem te bespreken. Het is zonder twijfel van ongemene betekenis voor het probleem van de zuchtigheid en de zuchtige mens, dat zijn wortel heeft in de menselijke onvrede. Het gezagsprobleem is de Faustproblematiek. Het gelijk willen zijn aan God, als ultieme verzetsinstelling tegen de autoriteit, is een gezagsprobleem dat niet nieuw is doch van alle tijden. Maar in onze tijd, op het traject van een bestaande ordening die ondermijnd is en nog verder ondermijnd wordt, naar een nieuwe vorm van hiërarchie, die zich nog maar nauwelijks heeft afgetekend, is deze problematiek scherper van contour, heftiger van intensiteit.

Nogmaals, het is een al te veel omvattend onderwerp voor mij om te behandelen. Er zou een symposium te wijden zijn aan het gebruik van drugs in verband met de transformatie van de hiërarchische structuur van onze samenleving. Bij een zodanig ingrijpende verandering worden veel hogere eisen gesteld aan de psychische stabiliteit van het individu dan in het geval van een vast gevestigde orde. De psychische stress is groot onder dergelijke omstandigheden.

Het is zo'n complexe en fundamentele problematiek die aan de orde komt, zo veelomvattend, dat dit symposium zou moeten worden gehouden door medici samen met sociologen en historici, omdat voor een helder inzicht in de ingrijpende sociale veranderingen het sociologische verband en het historische verband onmisbaar zijn voor ons, medici, om de juiste verhoudingen te onderkennen. Wellicht is de organisatie van een dergelijk symposium in de nabije toekomst mogelijk. Wenselijk is het in ieder geval.

SUMMARY

The addicts with their various forms of addiction are seen in the light of a general human trend of being discontent with his lot. In this connection the tragic figure of Goethe's Faust is introduced as a typical representative of his kind, with the corresponding attitude towards life. Ultimately everything is sacrificed, even to the end of self-destruction in the aim to level up man's intrinsic deficiency and his falling short of attaining a state of deity. This internal discord about the inadequacies of man's existence is reflected in all the diverse manifestations in relation to this uneasiness. It has two exponents. The first one has always existed, throughout the ages, as the result of the imperfection of mankind and the imperfect structure of his society. The second exponent, on the contrary, is directly connected with and determined by the period in which we actually live. Our times are basically influenced by a universal crisis about authority, with its many aspects in our post-war society.

LITERATUUR

- 1 Boss, M. *Sinn und Gehalt der sexuellen Perversionen*, 2e dr. Bern-Stuttgart 1952.
- 2 Buyse, G. 'De persoonlijkheid van de toxicomaan', *Tijdschr. voor Geneesk.* 5-25 (224-229).
- 3 Van der Does de Willebois, A. E. M. *Vervreemding en verslaving*. Proefschrift Utrecht, 1965.
- 4 Von Gebattel, V. E. 'Suchtiges Verhâten im Gebiet sexueller Perversionen' (1932); 'Zur Psychopathologie der Sucht' (1948), beide gepubliceerd in: *Prolegomena einer medizinische Anthropologie*. Berlin-Göttingen-Heidelberg 1954.
- 5 Goethe, J. W. von *Faust*, deel 1. Goldmann, München 1961.
- 6 Laubenthal, F. *Sucht und Missbrauch*. Stuttgart 1964.
- 7 Rümke, H. C. *Psychiatrie*, deel 3. Amsterdam 1967.